

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN BALKAN DİPLOMASİSİ (1923-1930)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN*

ÖZET

Bu makale Atatürk döneminde Türkiye'nin 1923-1930 yılları arasında Balkanlarda takip ettiği diplomasiyi ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Makalede ayrıca Balkanlarda takip edilen dış politika değişiklikleri ve bunun sebepleri analiz edilmiştir. Yukarıda bahsi geçen süreçte Türkiye'nin Balkanlarda takip ettiği politikayı özelliklerine göre iki ana döneme ayırmak mümkündür. 1923-1925 yılları arası dönem ve 1925-1930 yılları arası dönemler. İki dönemde nüfusun büyük çoğunluğu Türk olan Batı Trakya meselesi Türk dış politikasının ana gündemini oluştururken ikinci dönemde ise daha ziyade Türkiye'nin Balkan devletleriyle olan sorunlarının giderilmesi ve bu devletlerle ikili münasebetlerin geliştirilmesi ön plâna çıkmıştır. Makalede geniş ölçüde yabancı arşiv kaynakları kullanılırken, yayınlanmış Türk belgeleri ve ikinci el Türkçe ve İngilizce kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Atatürk, Balkan Devletleri, Balkan Politikaları, Diplomasi, Türkiye, Batı

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Öğretim Üyesi.

**THE DIPLOMACY OF TURKEY IN THE
BALKANS DURING ATATURK PERIOD
(1923 - 1930)**

ABSTRACT

This article examines the development of Turkey's foreign policy towards the Balkans during the years between 1923 and 1930. It is the most comprehensive research conducted in this field up until now. It analyses the reasons for a drastic change occurred on Turkey's policy towards the Balkans in this era. This study identifies two distinct periods as for as the topic is concerned. While the first period contains the years 1923-1925 the second period covers the years between 1925 and 1930.

In the first period Turkey's foreign policy focused on the recovery of Western Thrace where a vast majority of its inhabitants were Turkish origin. As for the second period Turkey's foreign policy is mainly concentrated on the solution of the various problems remained between Turkey and the Balkan states. This study is based on vast amount of British archival materials and published Turkish documents as well as on the secondary sources available both in Turkish and English.

Keywords

Atatürk, the Balkan States, Balkan Politics, Diplomacy, Turkey, Western Thrace

Giriş

Adını Türkçe 'etrafı ağaçlarla çevrili dağ' kelimesinden alan Balkan Yarımadası¹ Avrupa, Orta Doğu ve Asya kıtaları arasında sahip olduğu konumu itibarıyla son devir dünya siyasi ve jeopolitik tarihinde mühim yer işgal etmiş bir coğrafi bölgedir. Balkan savaşları ile başlayan ve Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıyla devam eden kritik dönemlerin başlangıcında Balkan coğrafyasının kilit rol oynadığını görmekteyiz. Yine aynı bölge Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki dönemde on yıla yakın bir süre dünya siyasetinin gündemini işgal etmişti.

Yukarıda belirtilen özelliği dolayısıyla Balkan Yarımadası gerek Osmanlı ve gerekse de Türkiye Cumhuriyeti tarihi dönemlerinin dış siyasetinde mühim yer tutmuştur. Bölge, her iki dönemde de Türklerin Avrupa devletleriyle olan münasebetlerinin şekillenmesinde rol oynamıştır. Bundan başka Osmanlı'nın mirası olarak Balkanlarda yerleşmiş bulunan ve Arnavutluk hariç sayıları toplam bölge nüfusunun yüzde onu'ndan fazlasına tekabül eden Müslüman ve Türk nüfusu, Türkiye'yi, Osmanlı'nın mirasçısı olarak bu bölge ile sosyal, siyasi ve kültürel bakımlardan ilgilenmeye sevk etmiştir.

Her ne kadar Atatürk dönemi Balkan politikasını inceleyen eserler mevcut ise de bu çalışmalar genellikle 1930 yılı sonrası dönemi incelemekle yetinmişlerdir.² Genelde 1923-1930 arası dönemde Türkiye'nin Balkanlarda takip ettiği diplomasi ve özelde de Türkiye'nin Batı Trakya'yı kurtarmak için gösterdiği yoğun teşebbüslerle ilgili hiçbir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla mevcut çalışmamız bu konuda bir ilki teşkil etmektedir. Ancak, bu çalışmanın Balkan ülkelerinin arşivlerinin de kullanılmasıyla daha da genişletilmesi faydalı olacaktır. Çalışmamızda yoğun bir şekilde İngiliz arşiv belgelerinin yanı sıra yerli ve yabancı ikinci el kaynaklara müracaat edilmiştir.

¹ Maria Todorova, 'The Ottoman Legacy in the Balkans' içinde L. Carl Brown (ed.) *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East* (Columbia University Press, 1996) s.45.

² Konu ile ilgili araştırmalar için bkz., Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye, 1945-1965* (Ankara, 1969); Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985); Hikmet Öksüz, 'Atatürk Döneminde Balkan Politikası 1923-1938', *Türkler Ansiklopedisi*, C.16; Dilek Barlas, 'Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası' içinde *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası* (der.) Azmi Süslü, (Ank.,2000); Aynı yazar, 'Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası', *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 yıllık Süreç, Sempozyum Bildirileri*, Ank., 15-17 Ekim 1999 (Ankara: TTK, 1999).

Genel olarak Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle olan ilişkilerini iki ana döneme ayırmak mümkündür: 1930 yılına kadar olan dönem ve 1930 yılı sonrası dönem. İncelememize konu olan 1923-1930 yılları arasındaki dönem de kendi arasında iki devreye ayrılmaktadır: 1923-1925 yılları arası dönem ve 1925 yılı sonrası dönemler. Türkiye, 1923-25 yılları arası dönemde Balkanlarda denge arayışları içersine girerken daha sonraki dönemde ise, Balkan ülkeleriyle ikili ilişkileri geliştirme arayışlarına yönelmiştir. İlk dönemde, Lozan antlaşmasıyla Yunanistan'a terk edilen Batı Trakya'nın kurtarılması konusu Atatürk devri Türk dış politikasının temel hedefini teşkil etmişti. Ancak, bu temel hedef dönemin şartları icabı gerçekleşemeyince, Türkiye, 1925 yılı sonrası devrede dış politika değişikliğine giderek Balkan ülkeleriyle ikili münasebetlerini geliştirme cihetine gitmiştir.

I. Tarihsel Altyapı

Osmanlı Devleti'nin 1354 yılında Balkan yarımadasına ulaşması bölge tarihinde mühim bir dönüm noktası teşkil etmişti. Zira, bu tarihten sonra bölgede 'Pax-Ottomana' (Osmanlı Barışı) devri başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin güçlü dönemlerini karakterize eden bu devirde Balkanlar, ekonomik, siyasi ve idari yönlerden önceki devirlere kıyaslanmayacak derecede huzur ve refaha ulaşmıştı. Örnek vermek gerekirse, Balkan köylüleri 17. yüzyıla kadar Avrupalı hemcinslerine göre ekonomik refah bakımından oldukça ileri seviye idiler. Ancak, bu barış dönemi, 18 yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın güçten düşmesi, ekonomik, idari ve toprak sisteminin bozulması ve uzun süren savaşlar yüzünden bozulmaya başlamıştı. Buna ilaveten Fransız Milliyetçilik akımlarının bölgede yayılması ve başta Rusya olmak üzere Avusturya, Fransa ve İngiltere gibi devletlerin bölgedeki çıkar hesapları ve neticede bölge halklarını kışkırtmaları gibi sebepler bölgede tesis edilmiş olan huzur ve barış ortamını günümüze kadar uzanan bir süreçte bir daha düzelmek üzere yıkmıştı.³

Sırp ve Yunan ayaklanmalarından sonra Osmanlı'nın Balkanlardaki varlığına en ağır darbe 1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra gelmişti. Savaş

³ Todorova, 'The Ottoman Legacy', ss.45-73; Benjamin Miller and Uri Resnick, 'Conflict in the Balkans (1830-1913): Combining Levels of Analysis' *International Politics*, Sa.40, 2003, ss. 365-399; Kemal H Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller* (İstanbul: Afa Yay., 1996), s.83.

sonunda imzalanan Berlin antlaşmasıyla Osmanlı, Trakya ve Makedonya dışındaki tüm topraklarını kaybetmişti. Her ne kadar Bosna Hersek ve Bulgaristan 1908 yılına kadar hukuken Osmanlı toprağı sayılmaya devam ettiyse de, 1908 yılında, önce Bosna-Hersek ve bir yıl sonra da Bulgaristan tamamen kaybedildi. 1912-1913 yıllarında vuku-bulan Balkan savaşlarından sonra ise Osmanlı ve sonrasında kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti’nin Balkanlardaki sınırı son haliyle kesinleşmişti. Böylece, Doğu Trakya adı verilen Edirne ve Kırklareli’yi içine alan dar bir bölge Türk sınırları içerisinde kalmıştır. Ancak, Balkan savaşlarının neticeleri sadece Türkler açısından vahim olmamış Balkan halk ve devletleri açısından da etkileri halen günümüzde de devam eden anlaşmazlık ve husumetlere sebep olmuştur.

Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti’nden kalan boşluğu bölgedeki etnik, dini, kültürel ve tarihsel şartları dikkate almadan sırf politik ve stratejik amaçlarla doldurmak istemeleri bahsi geçen vahim sonuçlara sebep olmuştur. Bölgede mevcut etnik, dini ve kültürel çatışmalar kronik bir hale dönüşmüş ve Balkanların istikrara kavuşmasının önünde en büyük engeli oluşturmuştur. Balkan devletleri arasındaki siyasi anlaşmazlığın merkezini Makedonya’nın paylaşılması meselesi teşkil etmişti. Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya birbirlerinin aleyhine genişlemek istemekteydiler. Örnek vermek gerekirse, Bulgarlar üç devlet arasında paylaşılan Makedonya’nın tamamına sahip olmak isterken, Sırbistan, Yunanistan’ın elinde olan Selanik’e sahip olmak istemekteydi. İkinci Balkan savaşı sonrası imzalanan Bükreş antlaşmasıyla Bulgaristan büyük oranda toprak kaybına uğramıştı. Böylece, Balkanların haritası yeniden çizilmiş ancak geride pek çok siyasi ve sınır sorunlarının yanı sıra azınlık ve göç konuları gibi sosyal problemleri çözümsüz bırakmıştı.⁴

Bu şartlar altında, Balkanlardaki mevcut siyasi ve sosyal istikrarsızlık ortamının da tetiklemesiyle, I. Dünya Savaşı bu bölgede patlak vermişti. Savaşın sona ermesiyle Balkanlardaki sınırlar tekrar değişti. Böylece, Balkanlarda mevcut siyasi, coğrafik ve etnik bölünmüşlük daha da derinleşmiş oldu. Romanya, Bulgaristan’dan Dobruca ve Macaristan’dan Transil-

⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 369-372.

vanya'yı alırken savaştan yenik çıkan Bulgaristan, Gümtülcine ve Dede-ağac'ı Yunanistan'a ve Makedonya'daki bazı topraklarını da Yugoslavya'ya terk etmek mecburiyetinde kalmıştı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra dağılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir kısım toprağı ile bağımsız Sırbistan ve Karadağ toprakları üzerinde Yugoslavya devleti kurulmuştu.⁵ Böylece Bulgaristan'ın Ege Denizi ile bağlantısı kesilerek küçük bir devlet haline getirilirken Romanya ise topraklarını oldukça genişletmişti. Bu durum ise neticede Balkanlardaki mevcut etnik, azınlık ve sınır problemlerine yenilerinin eklenmesine sebep olmuştu.

I. Dünya Savaşı sonrasını izleyen yıllarda Balkan devletleri bir taraftan sınır sorunları ve Avrupa Devletlerinin baskıları gibi dış sorunlarla uğraşırken diğer taraftan ekonomik sıkıntı ve iktidar mücadeleleri gibi iç sorunlarla mücadele etmekteydiler. Türkiye ise bu dönemde Milli Mücadelesini Lozan barış antlaşmasıyla tamamlamıştı. Türkiye, Lozan'da barış masasına Balkan komşularıyla beraber oturmuştu. Böylece, Türkiye, Bulgaristan hariç Osmanlı Devleti ile karşı blokta yer alan Balkan ülkeleriyle savaş durumuna son vermiş bulunmaktaydı. Ancak, Lozan Barış antlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye, Balkan komşuları ile olan problemlerini tamamen halledememişti. Uzun bir tarihsel geçmişe dayanan bu problemlerin halli zor ve zahmetli bir işti ve uzun bir süreci gerektirecekti.

II. Türkiye'nin Balkan Devletleriyle Olan Münasebetleri (1923-1930)

Türkiye, genel olarak 1923-30 yılları arasındaki dönemde bir yandan Balkan devletleriyle Lozan'dan arta kalan problemlerini çözmeye çalışırken diğer yandan bu devletlerle ikili ilişkilerini ilerletmeye çalışmıştır. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye'nin Balkanlarla ilgili dış politikasındaki en mühim konu Türk-Yunan sınırının düzeltilmesi meselesiydi. Lozan Antlaşmasıyla Batı Trakya'yı Yunanistan'a vermek zorunda kalan Türkiye, gücünü tekrar bu bölgeyi anavatana katmak için çaba göstermeye teksif etmişti. Bunu yaparken Yunanistan'ın zayıf anını yakalamak ve bu devlete karşı müttefikler aramak yoluna başvurmuştu. Bu temel he-

⁵ Sander, *Balkan Gelişmeleri*, s. 5-10.

defe uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti Balkan devletleriyle bir dizi ikili antlaşmalar imzalamıştı. Aralık 1923'te Arnavutluk ve Ekim 1925'te Bulgaristan ve Yugoslavya ile dostluk antlaşmaları imzalandı.

Batı Trakya'nın yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti için önemi bölgenin büyük oranda Türk nüfusa sahip olmasından ve Türk devletinin nihai sınırlarını tespit eden Misak-ı Milli hudutları içerisinde yer almasından kaynaklanmaktaydı. Bundan başka bu bölgenin doğu Trakya için taşıdığı stratejik önem ve Balkanlarda Türkiye'ye sağlayacağı prestij Batı Trakya'nın Türkiye için önemini artıran diğer özelliklerdi. Ayrıca, Batı Trakya'da Bulgaristan'ın da emelleri bulunmaktaydı. Zira, bu bölge 1913-1919 yılları arasında Bulgar hakimiyeti altına girmişti. Daha sonra 1919-1920 yılları arasında Fransız egemenliğine girmiş olan Batı Trakya, neticede, Mayıs 1920'de Yunan birlikleri tarafından işgal edilerek Yunanistan'a ilhak edilmişti. Ancak, Yunanistan'ın işgali altına düştüğü zamanda bile bölgedeki Türk nüfusu Yunan nüfusunun yaklaşık dört katı daha fazla idi. Örnek vermek gerekirse 1914 yılında Batı Trakya'da yaşayan 129.120 Türk nüfusuna karşılık 33.910 Yunanlı yaşamaktaydı. Bu oran 1920'deki Yunan işgali sırasında da değişmemişti.⁶

Bu dönemde Türkiye'nin Yunanistan'la başka mühim sorunları vardı. İki devlet arasında Lozan'da çözüme bağlanmamış olan mübadele ve Patrikhane sorunları gibi çetrefilli konular çözüm beklemekteydi. Mübadele meselesi 1923 yılında imzalanan bir sözleşme ve protokolle çözüme kavuşturulmak istendiyse de Türkiye ve Yunanistan arasındaki pürüzler giderilememişti. Bu olaya bağlı bir diğer sorun ise Patrikhane meselesi idi. Türkiye, 1924 yılında Fener'e atanan Patriği, mübadele kapsamında olduğu için bu görevde bulunamayacağını belirterek sınır dışı etmişti. Bu sorunlar sebebiyle Türk-Yunan ilişkileri 1930'lu yılların başlarına kadar düzelememişti.⁷

⁶ Aydın Ömeroğlu, *Batı Trakya Türklerinin Bölge Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği* (İstanbul, 1998), ss.36-37.

⁷ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk 10 Yılı ve Balkan Paketi (1923-1934)* (Bundan sonraki referanslarda *TDP* olarak kısaltılacaktır) (Ankara: TC Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayını, 1974), ss.153-195; Aydın Özgören, 'Atatürk Dönemi Türk-Yunan İlişkilerine Bir Bakış' *Atatürk Haftası Armağanı*, Sa.30, Kasım 2003, ss.107-109.

a. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Lozan Konferansı'ndan sonra Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen açık ve kapalı problemler ortaya çıkmıştı. Nüfus mübadelesi ve Patrikhane sorunları gibi konular açığa vuran sorunlar olarak ortaya çıkarken, Misak-ı Milli sınırları içersinde kalan ancak Yunanistan'a terk edilmek durumunda kalan Batı Trakya meselesi Türkiye açısından perde arkası sorun olarak 1920'li yılların ortalarına kadar devam etmişti.

Atina ile Ankara arasındaki Yunanistan'da yaşayan Müslümanlarla Türkiye'de meskün Rumların değişimi konusu, Lozan Konferansı'ndan sonra, Türk ve Yunan heyetleri tarafından ele alınmış ve ortak bir komisyon oluşturulmasına karar verilmişti. Türkiye ve Yunanistan 30 Ocak 1923'te bir sözleşme ve protokol imzalamış ve bununla mübadeleye tabi tutulacak kimselerin durumlarıyla mübadelenin koşulları belirlenmişti. Bu maddeye göre mübadele 'İstanbul'da oturan Rumlar ile, Batı Trakya'da oturan Müslümanları' kapsamayacaktı. Türk tarafı mukavelede geçen '1912 yılında uygulamaya konan kanunun şartları çerçevesinde 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'a yerleşen Rumlar mübadeleye dahil değildir' hükmüne göre hareket etmek isterken Yunan tarafı ise herhangi bir tarih kısıtlaması olmadan İstanbul'a yerleşmiş (etablis) tüm Rumların mübadele dışı sayılması gerektiğini iddia etmişti.⁸ Yunanistan, böylece, İstanbul ve civarında mümkün olduğunca fazla Rum nüfusu bırakma amacını gütmüştü.

Daha sonra Türkiye ve Yunanistan arasında 1923 yılı Ekim ayında oluşturulan komisyon bir yıl içinde önemli miktarda Türkiye'de kalan Rumlarla Yunanistan'da kalan Müslümanların değişimini sağlamıştı. Ancak, yukarıda bahsi geçen antlaşmanın 2'inci maddesinin her iki devlet tarafından farklı yorumlanması Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri germeye başlamıştı.⁹

Bundan başka Atina ile Ankara arasındaki münasebetleri zedeleyen bir diğer konu da Yunanistan'ın Yunan Makedonya'sındaki Türklere uyguladı-

⁸ Türk ve Rum Ahalisinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol, 30 Kanunusani (Ocak) 1923; Tevfik Rüşti Aras'tan Başvekalet Celilesine, 21 Eylül 1340 (1924), **TDP**, ss.160-172.

⁹ Murat Taştan, 'Yunanistan Devleti'nin Kuruluşundan İkinci Dünya Harbi Sonuna Kadar Türk-Yunan İlişkileri', **Askeri Tarih Bülteni**, Sa.50, Şubat 2001, s. 248.

ğı 'imha politikası' idi. Bu konuda Dışişleri Bakanlığınca yayınlanan belgelerde ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu belgelere göre Kavala ve Dırama bölgelerindeki göç edecek Müslümanlara Yunan makamları büyük baskı yapmış ve birçok Türk'ün malını gasp ederek direnen bazı Türkleri tutuklamıştı. Yine bir diğer belgede, Karaca ova ve Foştan mevkilerinde Yunan makamlarının her türlü 'tecavüzet' ve 'taarruzat' yöntemlerine başvurduğu ve bahsi geçen bölgelerde askeri komutan olan İkonomos'un Türkleri zorla evlerinden çıkardığı, mallarını yağma ve mezarlarını tahrip ettiği ve bu zulümlerden kurtulmak için Türklerin dağa kaçtığı ifade edilmektedir.¹⁰ Türkiye Lozan'ı imzalayan devletlerin elçiliklerine bir nota vererek bu durumu protesto etmiştir.

Mübadele meselesine bağlı olarak Türk-Yunan ilişkilerini geren bir diğer konu Patrikhane meselesiydi. Lozan görüşmelerinde Türk Heyeti tarih boyunca Türklere karşı zararlı faaliyetler içinde olan Fener Patrikhanesi'ni İstanbul'dan çıkartmak istediye de başarılı olamamıştı. Sonuçta, Patrikhane'nin siyasi işlerle uğraşmaması şartıyla İstanbul'da kalmasına izin verilmişti. Ancak, 1924 yılında Patrik seçilen Konstantin Araboğlu'nun mübadeleye tabi olması sebebiyle sınır dışı edilmesi iki ülke arasındaki mevcut gergin ilişkileri daha da kötüleştirmişti. Neticede, 19 Mayıs 1925 tarihinde seçimin yenilenecek Vasil Georgidios'un Patrik seçilmesiyle iki ülke arasındaki ilişkiler biraz yumuşamıştır.¹¹

Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında perde arkasında devam eden mesele Türkiye'nin Batı Trakya'yı Yunanistan'dan kurtarma arayışlarına girmesi olmuştur. Zira, 28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Milli'nin bir maddesine göre, Türk ve İslam çoğunluğunun bulunduğu bölgeler Türk Vatanı'nın bölünmez bir parçası sayılırken bir diğer maddesine göre, "Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukuki durumunun tespiti de, halkın tam bir serbestlikle beyan edecekleri reye uygun olacaktır" hükmünü içermekteydi.¹²

¹⁰ Ayrıntı için bkz, Hariciye Vekaletinden Mübadele İmar ve İskan Vekaleti Celilesine, 20 Teşrinisani, 339 (20 Ekim 1923); TC Selanik Şehbenderi'nden TC Hariciye Vekaleti Celilesine, 5 Kanunusani 1340 (5 Ocak 1924); TDP, ss.154-160.

¹¹ Taştan, 'Yunanistan Devleti'nin Kuruluşundan', ss.248-249; Özgören, 'Atatürk Dönemi', ss.110-11.

¹² Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, (İstanbul, 1982), ss.199-200.

Bu durum, dönemle ilgili İngiliz belgelerinde de sarahatle ortaya konmaktadır. Belgelere göre, Sofya'da Türk temsilcisi olarak bulunan Enver Bey'i Ankara'dan ziyaret eden bir Türk subayı 20 Mayıs 1924 tarihinde Sırbistan'ın (Sırbistan, Hırvatistan ve Sloven Krallığı) Sofya temsilcisi Rakıç ile yaptığı görüşmede 'halihazırdaki Türk-Yunan sınırı Ankara'yı memnun etmemektedir ve sınırın yakın bir zamanda tekrar düzeltilmesi planlanmaktadır' ifadelerini kullanmıştı.¹³ Bunun üzerine araştırma yapan İngiliz Dışişleri Bakanlığı durumu Türkiye'de bulunan temsilcisine sormuştu. İngiliz temsilci 17 Haziran 1924'te yazdığı cevabi raporunda Türkiye'nin henüz Bulgaristan ile resmi bir ilişki kurmadığını ve ilişkilerini İspanyol elçiliği vasıtasıyla sürdürdüğünü ifade ettikten sonra 'Lozan Antlaşmasından sonra Türk-Yunan sınırının değiştirilmesinin Türk dış politikasının temel amaçlarından en önemlisi olduğunu...' belirtmişti. İngiliz temsilci, raporunun ilerleyen bölümünde Türk Savaş Bakanlığı ve Genel Kurmay'ının bu amaçla doğu Trakya'ya asker kaydardığını ve buradaki askeri gücünü takviye ettiğini ve Kazım Karabekir Paşa'nın burada teftişte bulunduğunu belirtmişti. İngiliz temsilcisi ayrıca, Bulgaristan'ın da Batı Trakya'da gözü olduğundan bahisle Sofya'nın bu bölgede Türkiye'nin lehine sınır düzenlemesine asla rıza göstermeyeceğini de ifade etmişti.¹⁴

İngiliz temsilciye göre Batı Trakya'da sınır değişikliği isteyenler arasında TBMM Dışişleri Komisyonu üyeleri dahil olmak üzere Dr. Adnan Bey, Tevfik Rüştü Bey gibi isimler bulunmaktaydı. Hatta, Tevfik Rüştü İsmet Paşa'ya bir plan sunmuş, ancak, İsmet Paşa bu planı henüz şartlar oluşmadığı gerekçesiyle reddetmişti. Buna göre Türkiye, Batı Trakya'nın Sırp-Yunan sınırına tekabül eden kenar şeridini Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk aleyhine elde etmesi karşılığında bölgenin arta kalan yerinin Yunanistan'a geçmesine razı olacaktı.¹⁵

Bunlara ilaveten 16 Temmuz 1924 tarihinde Londra'dan Sofya'daki İngiliz elçiliğine çok gizli olarak gönderilen bir raporda Bulgaristan'daki

¹³ Bay Erksin'den Bay MacDonald'a, 21 Mayıs 1924, FO 371/10224.

¹⁴ Türkiye'den İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na, Bay Erskin'in raporu ile ilgili değerlendirmeler, 17 Haziran 1924, FO 371/10224.

¹⁵ Türkiye'den İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na, Bay Erskin'in raporu ile ilgili değerlendirmeler, 17 Haziran 1924, FO 371/10224.

Makedonya'nın bağımsızlığı için çalışan Makedonya Komitesi Lideri Todor Alexandrov'un bir temsilcisinin, (Petro Yankov), Ankara'ya geldiği ve temaslarda bulunduğu ifade edilmişti. Bu temaslar esnasında Yankov, Bulgarlar'a karşı Türk Hükümeti'nin destek vermesi karşılığında Makedonlar'ın Yunanistan'a karşı Türkiye'ye destek verebileceklerini ve bu amaçla da 100 bin kişilik bir silahlı güç toplayabileceklerini belirtmişti. Ancak, İngiliz Dışişleri yetkilisi Ankara'nın bu teklifi düşünmekle yetindiğini ifade etmişti.¹⁶ Balkanlarda Türkiye lehine sınır değişikliğine karşı çıkan devletlerden bir diğeri de Sırbistan, Hırvatistan ve Sloven Krallığı idi. Sırbistan Dışişleri Bakanlığı'nın Arnavutluk ve Bulgaristan bölümüne bakan yetkilisi, Lazaroviç, İngiltere'nin Belgrat temsilcisi Alban Young ile 19 Haziran 1924'te yaptığı bir görüşmede 'Batı Trakya'da Yunanistan aleyhine yapılabilecek herhangi bir değişikliğin aynı zamanda Sırbistan aleyhine...' olacağını belirttikten sonra Belgrat'ın Türkiye'nin Balkanlarda tekrar genişlemesini görmek istemediğini ifade etmişti.¹⁷

Belgeler, Türkiye'nin bu dönemde Balkanlarda müttefik arama teşebbüslerinin sonuç vermemesi üzerine Batı Trakya'yı kurtarma konusundaki isteğin hız kestiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu dönemde, Atatürk'e karşı muhalefetin artması ve reform hareketlerinin başlatılması gibi iç sebepler Türkiye'nin Batı Trakya'yı kurtarma konusundaki arayışlarını azaltan etkenler olmuştur.¹⁸ Bu durum, Türkiye'yi Yunanistan ile olan sorunlarını çözme konusunda yeni hamleler yapmaya sevk etmiştir. Bu amaca yönelik olarak Türkiye mübadele sorununu çözmek üzere yeni adımlar atmıştı. 1 Aralık 1926'da Türkiye Yunanistan'la bir antlaşma imzaladıysa da antlaşmanın uygulanmasında çıkan zorluklar nedeniyle sorun çözümlenememişti.¹⁹

Nitekim, Türkiye'nin Yunanistan'a karşı yeni tavrı Atatürk'ün 1 Kasım 1926'da Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) dış politika ile ilgili yaptığı konuşmada da ortaya konmuştur. Atatürk 1924 yılında TBMM'de yaptığı konuşmada Türkiye ile Yunanistan arasında mübadele konusunda-

¹⁶ İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan W.A.F. Erskin'e (Sofya), (çok gizli), 16 Temmuz 1924, FO 371/10224.

¹⁷ Aban Young'dan (Belgrat) İngiltere Dışişlerine (çok önemli) 19 Haziran 1924 FO 371/10224.

¹⁸ Mr. Henderson'dan, (İstanbul), Mr. MacDonald'a, 19 Ağustos 1924, FO 371/10224.

¹⁹ Özgören, 'Atatürk Dönemi', ss.111-112.

ki mevcut sıkıntılardan bahsederken 1926'da ise 'Türkiye'nin Yunanistan'a karşı 'her türlü suhuleti' gösterdiğini ifade ederek Türkiye'nin yeni bir yaklaşım tarzı geliştireceğinin sinyallerini vermişti.²⁰

Sınır meselesi konusu 1926 yılında, bir başka yönüyle, Türkiye ve Yunanistan'ı Milletler Cemiyetinde (MC) karşı karşıya getirmişti. Yunanistan, 26 Şubat 1926 tarihinde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınırı belirleyen Meriç nehrinin doğu kolunun sınır olması gerektiği iddiasıyla MC'ye başvurmuştu. Türkiye ise, Ege'ye doğu ve batı olarak iki kol halinde akan Meriç nehrinin batı kolunun sınır olduğunu savunmaktaydı. Lozan antlaşmasında ise sınır 'Meriç nehrinin aktığı yön boyunca' şeklinde tarif edilmişti. İngiltere'nin Milletler Cemiyetindeki temsilcisine göre, sınırı çizen antlaşmanın 2.maddesine göre önce Meriç nehri'nin iki kolundan hangisinin ana dal olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bunu ortaya koyacak olan kurum MC'nin belirlediği 'Sınır Tayin Komisyonu' üyeleri idi.²¹ Ancak, Yunanistan, meseleyi Sınır Tayin Komisyonunun değil Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) çözmesini istemişti ve Türkiye buna karşı çıkmıştı. Neticede, 17 Mart 1926 tarihinde toplanan MC Komisyonu, mesele'nin Sınır Tayin Komisyonu'nun çözüm alanına girdiği ve UAD ile ilgili olmadığına karar vererek Yunanistan'ın teklifini reddetti.²²

Bu şekilde Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden gergin ilişkilerin yumuşamaya başlaması ancak 1928 yılından sonraki dönemde mümkün olacaktı. Bu dönemde Balkanlarda gittikçe artan İtalyan-Fransız rekabeti Türk-Yunan ilişkilerinin yumuşamasını kolaylaştırmıştı. Fransa'nın bazı Avrupa ve Balkan ülkeleriyle ittifaklara girerek Balkanlarda nüfuzunu arttırması İtalya'yı harekete geçirmişti. İtalya Türkiye ve Yunanistan ile iyi ilişkiler kurarak Fransa'nın etkisini azaltmayı planlamaktaydı.²³ İtalya'nın nihai amacı Türkiye, Yunanistan ve İtalya arasında üçlü bir ittifak antlaşması imzalamaktı. Bunun için ön şart ise, Türkiye ile Yunanistan

²⁰ Atatürk'ün Milli Dış Politikası: Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge, (1923-1938) (Bundan sonra AMDP olarak kısaltılacaktır) , C.II, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1992), ss. 42,48.

²¹ Milletler Cemiyeti, Cenevre, Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Sınırın Belirlenmesi (Meriç Meselesi), 17 Mart 1926, FO 286/984; Sir G. Hurst'un Notu, Cenevre, 18 Mart 1926, FO 286/984.

²² Milletler Cemiyeti, Cenevre, Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Sınırın Belirlenmesi (Meriç Meselesi), 17 Mart 1926, FO 286/984.

²³ TDP, ss. 276-277; Uçarol, Siyasi Tarih, ss. 460-461.

arasında ikili bir antlaşmanın imzalanmasından geçiyordu. Ancak, iki devlet arasındaki sorunlar böyle bir antlaşmanın imza edilmesini geciktirmek-
te ve dolayısıyla da İtalya’yı kızdırmaktaydı.²⁴

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları çözmeye yönelik ciddi adımlar 1928 yılı Nisan ayında İtalyan devlet başkanı Mussolini’nin Türk ve Yunan dışişleri bakanları ile görüşmesinden sonra meydana gelmişti. Mussolini bu konuda aktif bir rol oynayacağını sinyallerini bir yıl önce-
sinde Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Milano’da yaptığı görüş-
mede vermişti.²⁵ Belgelere göre Türkiye, Yunanistan’dan daha fazla İtalya
ile ilişkilerin geliştirilmesini arzu etmişti. Bunun ana sebeplerinden biri
Türk-İtalyan uzlaşmasını sağlamak iken diğeri ise Aras’ın ifadesiyle ‘Tür-
kiye’nin Sovyetler Birliği’nin şemsiyesi altından kurtulmak için bir Avru-
palı güçlü dosta’ duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktaydı. Bir diğere sebep
ise, Türkiye’nin komşuları ile olabilecek bir savaşta İtalya’nın tarafsızlığı-
nı sağlama arzusu idi. Ancak, Mussolini’nin Aras’a cevabı ‘Roma’ya giden
yol Atina’dan geçer’ ifadesini belirtmek olmuştur.²⁶

Aras’a göre, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları kısa vadede
çözmek pek mümkün değildi. İtalya’nın Ankara Büyükelçisi’nin de ifade
ettiği gibi ikili görüşmelerde zorluk çıkararak Yunanistan idi. Ancak,
Aras, İngiltere’nin Ankara’daki elçisine yaptığı açıklamada Türkiye’nin
Yunanistan ile olan sorunları çözmek için her türlü gayreti göstereceğini
ifade etmişti.²⁷ Yunanistan ise, Türkiye’nin iyi niyetinden istifade etmek
amacındaydı. Hatta, Atina, bu amaçla İngiltere ve İtalya’ya başvurarak, bu
devletlerin, Yunanistan ile sorunlarını çözmesi noktasında Türkiye’ye bas-
kı yapmalarını talep etmişti.²⁸ Ancak, bütün bunlara rağmen Türkiye, Yu-
nanistan ile uzlaşma arayışlarına devam etmekten geri durmadı. Bu amaç-
la Aras, Yunanlı meslektaşı Michalacopoulos ile 1928 yılı Nisan’ında Ce-
nevre’de yaptığı görüşmede Türkiye ile Yunanistan arasında bir uzlaşmaya

²⁴ Knox’tan, (Ankara), Sir P. Lorain’e, 15 Mayıs 1928, FO 286/1017.

²⁵ TDP, s.277; Roma’dan Atina’ya, 11 Nisan 1928; Atina’dan Sir Austin Chamberlain’e, 28 Nisan 1928, FO 286/1017.

²⁶ Roma’dan Atina’ya, 11 Nisan 1928; Atina’dan Sir Austin Chamberlain’e, 28 Nisan 1928, FO 286/1017.

²⁷ Knox’dan, (Ankara), Sir P. Lorain’e, 14 Nisan 1928, FO 286/1017.

²⁸ Atina’dan Sir Austen Chamberlain’e, 14 Nisan 1928, FO 286/1017.

varılmasını teklif etmiştir. Yunanlı Bakan bunun gerçekleşebilmesi için iki devlet arasında büyük farklılığa sebep olan mübadele ve taşınabilir ve taşınmaz mallar konularının çözüme bağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, Aras'ın ısrar etmesi üzerine Michalacopoulos, farklılığa sebep olan konuların hakeme götürülmesi şartıyla bir anlaşmaya razı olacağını belirtmiş ve bir anlaşma metni hazırlayarak Aras'a sunmuştur.²⁹

Türk Dışişleri Bakanı Yunanlı meslektaşının bu adımına karşılık kendisi 'tamamen farklı bir metin hazırlayarak' Yunanlı Bakana vermiş ve böylece Michalacopoulos'un 'adeta donakalmasına' sebep olmuştu. Neticede, Aras'ın bir antlaşma yapmak için hükümetten yetki almamış olduğunun ortaya çıkması üzerine bundan sonraki ikili görüşmelerin normal diplomatik kanallarla yapılmasına karar verilmiştir. Yunanlı Bakan'ın Atina'daki İngiliz elçisine anlattığına göre Türk Hükümeti'nin uzlaşmacı tavrını Batı Trakya'da toprağı ve mülkü olan bazı devlet adamları engellemekteydi. Michalacopoulos açıklamalarına devam ederek kendisinin İstanbul'daki Rumların boşaltılmaması konusunda Aras'ı uyardığını ve böyle bir durumda Yunanistan'ın çok sert karşılık vereceğini bildirmişti. Michalacopoulos, ayrıca, Aras'a: 'Türkiye'nin Yunanistan'a karşı yaptığı bütün savaşları kazanmadığını ve gelecekte olabilecek bir savaşı kazanma sırasının Yunanistan'ın olabileceğini' yarı şaka yarı ciddi de olsa ifade etmekten kaçınmamıştı.³⁰

Daha önce de belirtildiği üzere bu dönemde İtalya'nın Balkanlarda nihai amacı Türkiye ve Yunanistan'ı yanına alarak üçlü bir pakt imzalamaktı. Bunu gerçekleştirmek için de Roma, Atina ve Ankara'nın yakınlaşmasını teşvik etmekteydi. Türkiye ise Yunanistan'ı beklemeden İtalya ile bir dostluk ve tarafsızlık antlaşmasını bir an evvel imzalamak arzusundaydı. Ancak, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye İtalya ile bir antlaşma imzalamaması için baskı yapması üzerine Roma daha fazla beklemeyerek Anakara ile 30 Mayıs 1928'de Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşmasını imzalamıştır.³¹

²⁹ Atina'dan Sir Austin Chamberlain'e, 28 Nisan 1928, FO 286/1017.

³⁰ Atina'dan Sir Austin Chamberlain'e, 28 Nisan 1928, FO 286/1017.

³¹ Dışişlerinden Başvekalet Celilesine, 4 Aralık 1927, TDP, s.278; Atina'dan Sir Austin Chamberlain'e, 7 Mayıs 1928, FO 286/1017. Antlaşmanın metni için bkz., *Düştür*, III. Tertip, c.10, ss.47-72.

Bu antlaşmanın imzasından sonra kendisini daha serbest hissedен Türkiye, Yunanistan ile mübadele ve mal ve mülklerin iadesi konularında devam eden görüşmelerden bir sonuç çıkmaması üzerine görüşmeeri sona erdirmiş ve bu konuların halli için 'mübadele komisyonuna' müracaat edilmesi noktasında ısrar etmiştir. Türkiye, aynı zamanda, Batı Trakya'dan gelen Türklerin mallarının iade edilmemesi üzerine İstanbul'dan göçen Rumların mallarına el koyarak bunları Türk göçmenlere tahsis etmiştir. Bu durum ise, 1928 yılının başlarında düzelmeye başlayan Türk-Yunan ilişkilerinin yılın ikinci yarısında tekrar gerilmesine neden oldu.³²

Ancak, bir yıl sonra Bulgaristan'ın Balkanlarda revizyonist bir politika izlemeye başlaması ve Yunanistan ile Batı Trakya ve Makendonya sorunlarını gündeme getirmesi üzerine Atina, Ankara ile yakınlaşma ihtiyacı duymuştur. Yunanistan'ın Türkiye ile ilişkilerini geliştirme isteği Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaymis tarafından Atina'daki Türk Büyükelçisi'ne 30 Aralık 1929 yılında yapılan bir mülakat esnasında iletilmiştir.³³ Bu durum ise, neticede, Türkiye ile Yunanistan arasında temel bir sorun olan mübadele meselesini çözüme kavuşturan 10 Haziran 1930 antlaşmasının imzalanmasına sebebiyet vermiştir. Bu antlaşma ile doğum yerleri ve yerleşme tarihleri ne olursa olsun İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler 'etabli' (yerleşmiş) kapsamı içine alındı.³⁴ Böylece Türk-Yunan münasebetlerinde 1954 yılında kadar sürecek olan iyi ilişkiler dönemi başlamış oldu.

b. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Balkan Savaşları sonucunda bozulmuş olan Türk-Bulgar ilişkileri ancak I. Dünya Savaşı sonrası dönemde düzelmeye başlamıştı. Zira, her iki devlet de cihan harbinde aynı blok içersinde hareket etmişlerdi. Osmanlı Devleti gibi Bulgaristan da savaştan mağlup çıkmış ve kendisi için oldukça zararlı olan Neuilly Barış Antlaşmasını 1919 yılında imzalamıştı. Bu durum ise Bulgaristan'ı savaş sonrası dönemde revizyonist bir politika izlemeye sevk etmiştir. Türkiye'nin Yunanistan'a karşı Milli Mücadelesini

³² Sir G. Clerk'ten, (Ankara), Sir Percy Lorain'e, 19 Haziran 1928, FO 286/1017.

³³ Atina'dan TC Hariciye Vekaletine, 30-12-1929, *AMDP*, C.II, s.168.

³⁴ Özgören, 'Atatürk Dönemi', ss.112-114. Antlaşmanın metni için bkz., *AMDP*, C.II, ss.505-511.

sürdürdüğü bu dönemde Bulgarlar Türklerden tarafa tavır takınmışlardı. Zira, bahsi geçen Neuilly Antlaşması ile Bulgaristan Batı Trakya ve Dede-ağaç'ı Yunanistan'a terk etmek zorunda kalmış ve bu durum neticede iki devlet arasında bir düşmanlık ortamı meydana getirmişti. Böylece, Bulgaristan'ın Yunanistan'a karşı Türk Milli Mücadelesine destek vermesi Doğu Trakya'nın Yunanlılara karşı savunulmasını kolaylaştırmıştı.³⁵

Bulgarlar Milli Mücadele'nin başında Batı Trakya'da Yunanlılara karşı mücadele veren Cafer Tayyar komutasındaki Türk birliklerine hem lojistik hem de maddi yardımlarda bulunmuştu. 1920-1923 yılları arasında Bulgaristan Hükümeti'nin başında olan Çiftçi Partisi'nin lideri Aleksandır Stamboliski gerek Bulgaristan'da meskün Türklere ve gerekse de Ankara'daki Türk Hükümetine karşı Bulgar dostluğunu göstermeye çalışmıştı. 1920 yılında Mustafa Kemal Paşa Stamboliski'nin bu çabalarına karşılık vererek dostluk ve işbirliği mesajları içeren bir mektup göndermişti. Bu gelişmelerden sonra Bulgar Hükümeti 1921 yılında TBMM Hükümetine Sofya'da temsilcilik bulundurma imkanı tanımıştı. Böylece, Enver Bey Türk temsilcisi olarak Sofya'ya gönderilmişti.³⁶

1923 yılının başlarında Bulgaristan yeni diplomatik adımlar atarak Türkiye ile olan iyi ilişkilerini ilerletmeye çalışmıştır. Bu amaçla Stamboliski Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosu olan General Markov'u Mustafa Kemal ile görüşmeye memur etmiştir. Ancak, bu dönemde atılan adımlar Stamboliski'nin 8 Haziran 1923'te öldürülmesiyle kesintiye uğramıştır. Bu hadise Türkiye ile Bulgaristan arasında planlanan dostluk antlaşmasını erlediği gibi Türk-Bulgar ilişkilerinde kısa dönemli bazı problemlerin yaşanmasına sebep olmuştu. Bu sorunlar arasında Türkiye'deki Bulgar Okulları meselesi, Bulgaristan'daki Müslüman kurumlarının durumu ve bu dönemde Türkiye'nin gündeme aldığı Batı Trakya'yı kurtarma projesi gibi konular yer almaktaydı.³⁷

³⁵ Nuri Köstüklü, 'Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Dair Bazı Tespitler, (1919-1936', *Atatürk Haftası Armağanı*, Kasım 2002, s.23; Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, (İst.), ss.148, 185.

³⁶ Köstüklü, 'Atatürk Dönemi', s.24; Erskin'den MacDonald'a, 26 Mayıs 1924, FO 172/10224.

³⁷ AMPD, C.1, s.510; Erskin'den, (Sofya), MacDonald'a, 26 Mayıs 1924, FO 371/10224; Ömer E. Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri, 1983-1989* (Ankara: ASAM, 2000), s.63.

1923 yılının Mayıs ayında İsmet Paşa Türkiye'nin isteklerini içeren bir listeyi Bulgar temsilcisine sunmuştu. İsmet Paşa Bulgar temsilcisine yukarıda bahsi geçen tüm konularca bir çözüme varmayı ve sonra da dostluk antlaşması imzalamayı teklif etmişti. Ancak, Sofya'da işbaşına yeni gelen Tsankov Hükümeti Bulgar dış politikasında değişikliğe gitmişti. Daha önce Türkiye ile yakınlaşma yolunu seçen Bulgaristan'ın yeni politikası Sırbistan ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmak olmuştur. Bu politika değişikliğinde Devrimci Makedonya Örgütü (DMÖ) liderlerinin yeni Tsankov Hükümetiyle ters düşmesi etkili olmuştur. DMÖ liderleri Bolşeviklerden yardım alma yoluna giderken buna karşı Tsankov, Sırbistan ile ilişkilere ağırlık vererek Türkiye ile olan münasebetleri geri plana itmişti.³⁸

Nitekim, Sofya'daki Türk temsilcisi Enver Bey'i ziyaret eden Türk askeri heyetin başındaki zat Sırbistan temsilcisi Rakiç'e yaptığı açıklamada Bulgaristan'ın Türk aleyhtarı olan Simeon Radeff'i Ankara'ya temsilci olarak yollamasını Türkiye'nin hoş karşılamadığını belirtmişti. Ayrıca, Türk yetkili 'Türkiye'nin Batı Trakya'da sınır düzeltme isteğinin' Bulgaristan'ın burada gözü bulunması dolayısıyla bu ülkenin hoşuna gitmediğini ve bu sebeple 'Ankara ile Sofya arasındaki ilişkilerin hiç arzu edilen bir seviyede bulunmadığını' ifade etmişti. Enver Bey aynı zamanda Sırp temsilcisini ikna etmek için Türkiye'nin Batı Trakya'daki sınır düzeltmesini Bulgaristan'ın daha fazla genişlemesini önlemek için planladığını ifade etmişti.³⁹

Bu şartlar altında kesintiye uğrayan Türk-Bulgar görüşmeleri 1924 yılının başlarında tekrar başlatıldı. Türkiye'deki Bulgar temsilcisi Radeff'in İstanbul'daki İngiliz Elçisi'ne anlattığına göre, ikili görüşmeler başladıktan sonra Sofya mutlak bir dostluk antlaşması imzalamayı arzu ederken Ankara ise, Bulgaristan ile tüm sorunları çözdükten sonra böyle bir antlaşmayı imza etmek istediğini ifade etmişti. İki ülke arasındaki en önemli sorunlar İstanbul'daki Bulgar Kilisesi ile doğu Trakya'daki Bulgar okullarının durumları idi. Radeff'e göre Sofya hükümeti Bulgaristan'daki 600 Müslüman okula, 1000 Camiye ve buralarda görev yapan öğretmenlere, müftülere ve diğer din adamlarına hürriyet sağlarken ve devlet yardımı yaparken,

³⁸ Erskin'den, (Sofya), MacDonald'a, 26 Mayıs 1924, FO 371/10224.

³⁹ Erskin'den, (Sofya), MacDonald'a, 26 Mayıs 1924, FO 371/10224.

Ankara Hükümeti ise doğu Trakya'daki Bulgar okul ve kiliselerine gerekli kolaylığı göstermemektedir. Türk heyeti adına müzakereleri yürüten Münir Bey'e göre ise, doğu Trakya'da 7-8 bin Bulgar bulunurken Bulgaristan'da yarım milyonun üzerinde Müslüman nüfus yaşamaktaydı. Ancak, bütün bu anlaşmazlık noktalarına rağmen, Radeff, 1924 yılı Ekim ayında Türkiye ile bir anlaşmaya varılabileceğini İngiliz temsilciye belirtmişti.⁴⁰

Bu dönemde Balkanlardaki siyasî yapıyı analiz eden Atina'daki Sırp temsilcisine göre bu bölgede siyasî ve askerî yapıyı sarsacak büyük bir tehdit söz konusu değildi. Zira, Yunanistan ve Sırbistan Makedonya'lı komitacılar karşı işbirliğine giderken Bulgaristan ve Yunanistan'ın askeri açıdan çok zayıf olduklarını ve dolayısıyla bölgede dengeleri sarsacak bir problem çıkaramayacaklarını ifade etmişti. Sırp temsilciye göre Türkiye, Balkanların dışındaki sorunlarla (iç meseleleriyle) meşguldü ve bir sınır revizyonu hareketine girişecek durumu yoktu.⁴¹

Nihayet Ocak 1924 yılında başlayan Türk-Bulgar görüşmeleri 18 Ekim 1925 yılında bir antlaşmaya varılmasıyla noktalandı. Türkiye, Bulgaristan ile bir dostluk antlaşması imzaladıktan sonra bir de ikamet sözleşmesi akdetti. Buna göre iki ülke arasında karşılıklı samimiyet ve hakkaniyete dayanan ikili ilişkiler kurulacak ve azınlıklar konusunda Bulgaristan ve Türkiye karşılıklı olarak tüm hakları sağlayacaktı. Bu antlaşma 1929 yılında daha da geliştirilerek iki ülke arasında yeni bir 'Tarafsızlık, Uzlaşma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması' imzalanmıştır. Böylece, Ankara ile Sofya arasında dostluk ve işbirliğinin temelleri atılmış olmaktadır.⁴²

c. Türkiye'nin Romanya ve Yugoslavya ile İlişkileri

I. Cihan Harbinden galip çıkan Romanya, savaştan topraklarını en fazla genişleterek çıkan devletlerden biri olmuştu. Romanya, Bulgaristan'dan Güney Dobruca'yı, Rusya'dan Besarabya'yı ve Macaristan'dan da Transilvanya'nın geniş bir bölümünü alarak topraklarına katmıştı. Bu durum ise

⁴⁰ Henderson'dan, (İstanbul), Bay MacDonald'a, 19 Ağustos 1924, FO 371/10224.

⁴¹ Sir M Cheetham'dan, (Atina), Bay MacDonald'a, 16 Haziran 1924, FO 371/10224.

⁴² Köstüklü, 'Atatürk Dönemi', ss.26-27. Antlaşmanın metni için bkz., İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları** (Ankara, 1989), C.I, ss.253-254.

Romanya'yı savaş sonrası dönemde statükocu bir dış politika takip etmeye itmişti. Bu dönemde, Türk Hükûmetiyle Romanya arasındaki ilişkiler durgun bir seyir takip etmiştir. İki ülke arasında bazı küçük anlaşmazlık noktaları dışında büyük bir sorun mevcut değildi. Diplomatik alanda Romanya ile Türkiye arasındaki temel sorunu Boğazlar konusu teşkil etmekteydi. Zira, Lozan Konferansı esnasında Karadeniz'e kıyısı olan Romanya, Türkiye'nin Boğazlara hâkim olma isteğine karşı çıkmıştı. Ancak, aynı konferansta Romanya, Türkiye'nin Yunanistan'dan tazminat alması konusunda Ankara'yı desteklemişti.⁴³

Türk-Romen ilişkileri 1920'li yılların ikinci yarısından itibaren Balkan politikalarında ortaya çıkan yeni gelişmeler nedeniyle değişmeye başladı. Türkiye, bu dönemde, takip ettiği yeni politika gereği Balkan ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, Romanya ise Bulgaristan'ın Güney Dobruca ve Rusya'nın Besarabya talepleri karşısında yeni arayışlara yönelmişti. Bu durum Türkiye ile Romanya arasında münasebetlerin geliştirilmesine elverişli bir ortam hazırlamıştı. Böyle bir ortamda Romanya'daki Türk diplomatı Hüseyin Ragıp Bey 1926 yılında Romanya Dışişleri Bakanlığı ile görüşerek bir Balkan Paketi oluşturulması projesinden bahsetmişti. Daha sonra bu fikir Türk Dışişleri Bakanı tarafından da dile getirilmiş ve Yunanistan'dan destek görmüştü.⁴⁴ Bu şekilde oluşan elverişli ortam Romanya'nın Türkiye'ye yaklaşmasını sağlamıştı. 1929 yılında iki ülke arasında Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşım Sözleşmesi ve 18 Eylül 1930'da Bükreş'te Mezarlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma imzalandı.⁴⁵

Türk-Sırp ilişkileri Romanya gibi olumlu başlamamıştı. Henüz I. Dünya Savaşı'nın başladığı sırada Sırp Hükûmeti Bulgar-Makedon çetelerinin çıkardığı ayaklanmaları bahane göstererek Kosova ve Manastır'da yaşayan Müslüman nüfusa büyük baskı ve zulümler yapmış okullarını kapatarak mallarına el koymuştu. Artan Sırp zulmü karşısında birçok Müslüman bu bölgelerden göç etmek zorunda kalmıştı. Savaştan sonra Sırbistan, Karadağ, ve Avusturya-Macaristan'ın güney eyaletleri bir birlik oluşturarak

⁴³ Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s.184; Barlas, 'Türkiye'nin 1930'lardaki', s.361.

⁴⁴ Barlas, 'Türkiye'nin 1930'lardaki', ss.361-362.

⁴⁵ Öksüz, 'Atatürk Döneminde Balkan Politikası', s.628.

1921 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığını kurmuş ve başına Sırbistan kralı Aleksander'i getirmişlerdi. Bu devlet 1931 yılından sonra Yugoslavya olarak anılmaya başlanmıştır.⁴⁶

Yeni Sırp Krallığı ile Türkiye arasındaki temel problem Lozan Konferansı esnasında ortaya çıktı. Sırp Krallığı, Osmanlı borçlarının Balkan ülkeleri arasında paylaşılmasından sonra kendisine düşen miktarı ödemeyi kabul etmeyerek Lozan Antlaşmasını imzalamamıştı.⁴⁷ Buna rağmen, Türkiye, 1923 yılının Mayıs ayında Cevad Bey'i Türk temsilcisi olarak Belgrad'a göndermişti. Sırp Hükümeti Türk temsilcisini resmi olarak tanımamış ancak her türlü diplomatik ayrıcalıkları sağlamıştı. Belgelere göre, Türkiye'nin Sırbistan'a yönelik diplomatik atağa kalkması 1924 yılının ortalarına rastlamaktadır. Mayıs 1924' de Sofya'daki Türk temsilcisi olan Enver Bey Sırp meslektaşları Rakiç ile görüşerek Türkiye'nin Batı Trakya konusundaki değişiklik isteklerinden bahsetmiş ve Sırbistan'ın tavrının ne olacağını öğrenmek istemişti. Ancak, Sırp temsilci bu konuyla ilgili konuşmaktan kaçınmıştı.⁴⁸

Bundan sonra sakin bir dönem geçiren Türk-Sırp ilişkilerinde sessizliği Belgrad Hükümeti bozdu. Sırp Dışişleri Bakanı Nincic'in Belgrad'daki İngiliz Elçisine verdiği bilgiye göre, İstanbul'daki Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın temsilcisi Adnan Bey'e başvurarak Türkiye'nin bu sessizliğinin sebebini sormuştu. Bunun üzerine Türk tarafı Sırp temsilcisine hazırladığı bir dostluk paketi'nin metnini takdim etmiş ve bunun Ankara'da vakit geçirmeden imzalanmasını talep etmişti. Ancak, Nincic'in ifadesine göre Ankara'nın sunduğu taslak metin Sırp Hükümeti'nin diğer devletlerle imzaladığı antlaşmalardan oldukça farklı idi ve bu nedenle Belgrad bu metni imzalamayı kabul etmemişti.⁴⁹

Bundan başka Sırp Hükümeti Batı Trakya ve Türk-Bulgar ilişkilerinin seyri konularında Türkiye'den şüphe duymaktaydı. Nitekim, 1924 yılı Ha-

⁴⁶ AMDP, C.I., s.506; Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s.182.

⁴⁷ Alban Young'tan, (Belgrad), Lord Curzon'a, 29 Haziran 1923; Alban Young'tan, (Belgrad), İngiliz Dışişlerine, 19 Haziran 1924, FO 371/10224.

⁴⁸ Bay Erskin'den, (Sofya) Bay MacDonald'a, 21 Mayıs 1924, FO 371/10224.

⁴⁹ Belgrad'tan James Ramsey MacDonald'a, 23 Haziran 1924, FO 371/10224.

ziran ayında Sırbistan Dışişleri Bakanlığı’nın Bulgaristan ve Arnavutluk Bölümlerinden sorumlu dairesinin direktörü olan Lazaroviç İngiliz elçiye yaptığı açıklamada, Belgrad Hükûmeti’nin Ankara’da Türklerle Bulgarlar arasında yapılan görüşmeleri çok dikkatle takip ettiğini belirttikten sonra bu iki devlet arasında ‘Batı Trakya’da Yunanistan ve Sırbistan aleyhine bir paylaşımın yapılabileceğinden’ şüphe duyduğunu ifade etmişti. Lazaroviç, ayrıca, Sırp Krallığı’nın böyle bir projeyi reddedeceğini, ancak, Bulgaristan’a Neuilly Antlaşması uyarınca Ege Denizi’nde bir çıkış verilmesi konusunda kolaylık gösterilmesini destekleyeceklerini bildirmişti.⁵⁰ Bütün bu olumsuz kanaatlerine rağmen Sırp Hükûmeti, çevresinde maruz kaldığı politik ve stratejik sıkıntılar nedeniyle Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaktan yana bir politika takip etmeyi arzu etmekteydi.⁵¹

Bu şartlar altında Ankara ile Belgrat arasında 1925 yılında başlayan görüşmeler nihayet sonuç vermiş ve 28 Ekim 1925 yılında bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Böylece, Lozan Antlaşmasını imzalamayan Sırp Krallığı ile Türkiye arasında resmî diplomatik ilişki kurulmuş oldu. Bu antlaşmanın imza edilmesiyle 27 Kasım 1933 tarihinde Belgrat’da akdedilecek olan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının oluşmasına zemin hazırlanmıştı.⁵²

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin yaklaşık 400 yıl devam eden Balkanlardaki siyasî hâkimiyeti Fransız İhtilâli’nin etkileri ve Rus Pan-İslavist propagandaları neticesinde önce Yunan ve sonra da Sırp ayaklanmalarıyla sarsılmaya başlamış ve nihayet Balkan Savaşları’nın neticesinde sona ermiştir. Balkan Savaşlarını takiben patlak veren I. Dünya Savaşı sonrası dönemde ise gerek Balkan ülkeleri ve gerekse de Türkiye için yeni bir devir başlamış ve her iki taraf arasındaki münasebetler yeni devrin şartları içersinde şekillenmiştir.

1923’te temelleri atılmış olan yeni Türk Devleti’nin dış politikası, Mısak-ı Milli sınırları dışında kalan Türk yurtlarının siyasî ve diplomatik yol-

⁵⁰ Alban Young’tan, (Belgrad), İngiliz Dışişlerine, 19 Haziran 1924, FO 371/10224.

⁵¹ Sir M. Cheetham’dan, (Afina), Bay MacDonald’a, 23 Haziran 1924, FO371/10224.

⁵² İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları* (Ankara: 1989), c.I., ss.441-443.

larla anavatana bağlanması esasına dayanmaktaydı. Zira, Misak-ı Milli, Milli Mücadele'yi yürütenler nazarında Türkiye'nin milli stratejik hedeflerinin sınırlarını tayin eden yegane belge olma özelliğini taşımaktaydı. Bu milli stratejik ve politik hedefe uygun olarak Türkiye, kuruluşunun ilk yıllarında Batı Trakya'nın kurtarılması için yoğun bir çaba içine girmiştir. Türkiye, bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak ya Balkanlarda müttefik arama yoluna gitmiş ya da bölgedeki denge arayışlarından istifade etmek istemiştir. Ancak, Balkan devletleri kendi aralarındaki mevcut bunca sorunlara rağmen Türkiye'nin Batı Trakya ile ilgili siyasi ve diplomatik teşebbüslerine karşı birlikte muhalefet etmede tereddüt göstermemişlerdi.

Türkiye, Batı Trakya konusundaki teşebbüslerinin sonuçsuz kalması üzerine 1925 yılından itibaren dış politikasında değişikliğe giderek Balkan ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirme yolunu takip etmiştir. Nitekim, bu dönemde Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ikili münasebetlerini geliştirme isteği Atatürk tarafından ilk defa 1 Kasım 1926'da TBMM'de yaptığı konuşmada dile getirilmiştir.⁵³ Ayrıca, bu dönemde Türkiye'nin reform sürecine girmesi ve içerde bazı isyan hareketlerinin meydana gelmesi Ankara'nın Balkan politikasında değişikliğe gitmesinde etkili olmuştur.

Türkiye, yeni politik anlayışı çerçevesinde Balkanlarda kendisine müttefik bulmayı arzu etmiştir. Ancak, bu değişiklik Atatürk'ün dış politikada Misak-ı Milli hedefini terk ettiği anlamına gelmemekteydi. Zira, Misak-ı Millinin temel hedefleri arasında bulunan Musul meselesi konusunda İngiliz Elçisinin raporunda belirttiği gibi, ('Mustafa Kemal Paşa şimdilik kaydıyla ve şartların ileride olgunlaşmasına kadar Musul'dan vaz geçmiştir'⁵⁴), Atatürk, şartların elverdiği bir ortamda Misak-ı Milli stratejisine başvurmayı ihmal etmeyecekti. Buna en canlı örnek te 1938 yılında Atatürk'ün sağlığının kötüye gittiği bir ortamda Hatay'ı anavatana bağlamak için göstermiş olduğu yoğun çabalarıdır.

⁵³ Bkz., **AMDP**, '1926 Yılında Dış İlişkiler'. Atatürk'ün TBMM'de 1 Kasım 1926 yılında yaptığı konuşma. Atatürk'ün daha önceki Meclis konuşmalarında Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ikili ilişkileri geliştirme isteğinden bahsedilmemiştir.

⁵⁴ Mustafa Sıtkı Bilgin, 'Anglo-Turkish Relations in the Middle East: British Perceptions, (1945-53)' (Basılmamış Doktora Tezi, The University of Birmingham, 2001), Böl. I.